

שבות של שבת

הרב נחום אליעזר רבינוביץ'

מקורות

שבת קכג, ב: תנו רבנן בראשונה היו אומרים וכו' - כל הסוגיא
רמב"ם הל' שבת א, א; כד, יב-יג והשגת הראב"ד
רמב"ן על התורה, ויקרא כג, כד על הפיסקה: "יהיה לכם שבתון"

הסבר הרמב"ן

הרמב"ן מציע ביאור מיוחד במצוות עשה של שבת. בשבת ובכל המועדים שהתורה אסרה עלינו מלאכה יש באיסור מצות 'לא תעשה' ומצות 'עשה', למשל בפסוקים: "לא תעשה כל מלאכה" שלא זו מכיל בתוכו את כל ל"ט המלאכות, אך העשה של "יהיה לכם שבתון" שבו מצווה האדם על שביתתו בשבת מקיף יותר וצריך להבין מה העשה של "שבתון" מכיל בתוכו שהרי ה'שבותים' הם דרבנן ולא דאורייתא; ישנו איסור על מלאכות וציווי על שביתה.

נשאלת השאלה: האם הציווי זהה עם הלאו או שמא לא?

הרמב"ן בהשגתו להרמב"ם¹ בשורש השישי מנסה למעט במקרים שהלאו וה'עשה' הם בעלי אותו היקף, לכן מציע הרמב"ן שבשבת אנו מוצאים לא תעשה מס' פעמים בוריאציות שונות ובהם אנו מוזהרים על ל"ט המלאכות אבל העשה לדעתו מקיף יותר, כלומר: אם עבר אדם על אחת המלאכות ודאי עבר על ה'עשה', אבל יש דברים שאינן מלאכות שאם עבר אותם לא עבר על הלאו ובכל אופן לא קיים את ה'עשה' והם איסורי השבות. היקף העשה של "שבתון" הוא הרבה יותר רחב מהלאו של "לא תעשה כל מלאכה". אך ברור שכל מעשה בפני עצמו שהוא רק שבות דרבנן ואף אם מהתורה יש בעיה כאשר כל קדושת היום מתחללת ע"י כלל המעשים של המסחר והעמל.

הרמב"ן אומר שהשבותים הללו הם דרבנן אבל אם האדם יעבור כל השבת אך ורק על שבותים ייתכן ויגיע לאיסור מן התורה, א"כ לפי הסבר הרמב"ן חסרה כאן הגדרה מדוייקת מתי עוברים מהשבות לאיסור מן התורה?

הסבר הרמב"ם

בהקדמה למניין המצוות בשורש השישי הרמב"ם מניח כלל שאין מונים במצוות עצמאיות חזרות על אותו מניין, אלא מונים כמצוה את הענין שנצטוונו עליו, למרות שאותה אזהרה חוזרת על עצמה מספר פעמים אנו מונים את כולם כאזהרה אחת, למשל: מצות הציצית שהיא מצות עשה אחת אף שיש לה שמונה פסוקים וציווים. כאשר ישנו עשה ולא תעשה שהיקפם שווה מונים את שניהם. הרמב"ם מגדיר במפורש את ההגדרה המדוייקת מהו השלב שבו עוברים מאיסור דרבנן לאיסור מן התורה.

וכך כותב הרמב"ם בפרק א, א:

שביתה בשביעי **ממלאכה** מצות עשה שנאמר וביום השביעי תשבות, וכל העושה בו **מלאכה** ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר לא תעשה כל מלאכה, ומה הוא חייב על עשיית מלאכה, אם עשה ברצונו בזדון חייב כרת, ואם היו שם עדים והתראה נסקל, ואם עשה בשגגה חייב קרבן חטאת קבועה.

ההיקף של העשה והלא תעשה הם שווים. השביתה בשביעי היא דווקא ממלאכה וזוהי ההגדרה שעובר על איסור מן התורה.

¹ את שיטת הרמב"ם בספר המצוות אביא בהמשך הסיכום

ברור מדוע חכמים גזרו את השבותים שמביאים לידי מלאכה כדי לעשות סייג. אך מדוע גזרו חכמים על השבותים שאינם מביאים לידי מלאכה?

תשובה לשאלה זאת כתובה בפרק כד, יב-יג:

אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול, ומפני מה נגעו באיסור זה, אמרו ומה אם הזהירו נביאים וצוו שלא יהיה הלכך בשבת כהלכך בחול ולא שיחת השבת כשיחת החול שנאמר ודבר קל וחומר שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול כדי שלא יהיה כיום חול בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפניה לפינה או מבית לבית או להצניע אבנים וכיוצא בהן שהרי הוא בטל ויושב בביתו ויבקש דבר שיתעסק בו ונמצא שלא שבת ובטל הטעם שנאמר בתורה למען ינוח.

הרמב"ם מגדיר לנו את איסור טלטול באופן מדויק: איסור טלטול הוא על מקצת דברים, כדרך שמטלטלים בחול כך אין מטלטלים בשבת, זאת מפני שנצטוונו שלא יהיה דיבורינו והילוכינו כבחול וכן גם בטלטול כדי שלא יגיע לעמול ולטרוח בעניינים שונים ונמצא שלא נח. הרמב"ם מצא פסוק שאינו ציווי של שביתה אלא "למען ינוח" שזוהי מטרת השבת שתהיה מנוחה, וזהו דבר שאי-אפשר לצוות עליו ולהגדיר אותו. על-כן, אדם שנח בשבת מקדם את מטרת התורה וודאי עושה רצון הבורא אך לא מקיים מצות עשה². כיון שראו זאת חכמים או הנביאים, הם פרטו דברים מסויימים כטלטול מוקצה שנוגד את מטרת התורה, וטלטול אוכל וכלי-אוכל שדוקא מקדמים את תכלית המנוחה מותרים.

ועוד כשיבקר ויטלטל כלים שמלאכתן לאיסור אפשר שיתעסק בהן מעט ויבא לידי מלאכה, ועוד מפני שמקצת העם אינם בעלי אומניות אלא בטלין כל ימיהן כגון הטיילין ויושבי קרנות שכל ימיהן הן שובתים ממלאכה ואם יהיה מותר להלך ולדבר ולטלטל כשאר הימים נמצא שלא שבת שביתה הניכרת, לפיכך שביתה מדברים אלו היא שביתה השוה בכל אדם, ומפני דברים אלו נגעו באיסור הטלטול, ואסרו שלא יטלטל אדם בשבת אלא כלים הצריך להם כמו שיתבאר.

השגת הראב"ד: ומפני דברים אלו נגעו באיסור הטלטול ואסרו שלא יטלטל אלא הכלים הצריך להם כמו שיתבאר. א"א עוד אמרו (שבת קכד) אטו טלטול לאו צורך הוצאה הוא, ועוד אמרו (שבת קכג) בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו שאמרו שלשה כלים קטנים נטלים על השלחן, נמצא כי מפני חיוב הוצאה אסרו בטלטול מה שאסרו שהוא גדר להוצאה.

בהלכה זו ישנם דברים שעלולים להביא לידי עשיית מלאכה ולכן יש לאסור אותם ולא מפני שביתה הניכרת.

הראב"ד אינו מקבל את ההסברים הכלליים הללו של הרמב"ם ומציין שמצאנו בגמרא בדף קכג, ב שסיבת הטלטול הוא שמא יעבור על איסור הוצאה. בגמרא זו דנים באיסור טלטול ביו"ט.

אמנם, אפשר לתרץ את קושייתו שדברי הגמרא נכונים רק לפי ב"ש שאוסרים הוצאה ביו"ט ואילו לפי ב"ה שמתירים הוצאה עלינו למצוא מקור לכך שאיסור טלטול בשבת מקורו באיסור הוצאה!-אולם א"כ מה טעם איסור טלטול לפי ב"ה?

קודם בגמרא בדף קכג, א מובא המקור לאיסור טלטול ואת שלבי התרת חלק מהאיסורים בזה חולקים אביי ורבא.

בתחילה היו מתירים לטלטל רק שלשה כלים בשבת. כשראו שאנשים נזהרים יותר בהלול שבת חזרו והתירו טלטול כל הכלים חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה. הגמ' בהמשך מסבירה מה פירוש הביטוי 'התירו וחזרו והתירו' אולם זהו פירוש שנשאר רק בהוא אמינא, אך למסקנה אביי מסביר שכלי שמלאכתו להיתר התירו בין לגופו בין למקומו ואילו כלי שמלאכתו לאיסור התירו רק לצורך גופו ולא לצורך מקומו, זאת יסביר הרמב"ם, מכיוון שלאביי הסיבה היא שמא יוציא ולכן אם רוצה במקומו יש חשש שיוציא ולא התירו.

רבא חולק וסובר שאין הבדל בכלי שמלאכתו לאיסור-בין לצורך גופו, לצורך מקומו-מותר, מכיון שרבא לא סובר שאיסור טלטול מקורו באיסור הוצאה, אלא שבכלים שמלאכתם לאיסור אסרו מחמה לצל (שלא

² הרמב"ם סבור של חיוב צריך להיות מעוגן בציווי, אך הרמב"ם מוסיף חיובים המעוגנים במטרת התורה ולא בציווי מפורש.

סיכום

ישנה מחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן למקור דיני השבות:
הרמב"ם סובר שכאשר יש מצות עשה ומצות לא תעשה שכוללות את אותו תחום, מונים את שניהם, לכן איסורי השבות לא קשורים למצות העשה אלא באו כדי לגרום לאדם לנוח.
הרמב"ן מנסה למעט מקרים כאלו ומבחנתו בשבת יש לא תעשה המורה על ל"ט מלאכות, אבל העשה מקיף יותר ואז יוצא שה'עשה של תורה' מלא 'שבותים' דרבנן.